

FUZÛLÎ'DE BEN VE ÖTESİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet MERMER*

Fuzûlî, sadece Klasik Türk Edebiyatı'nın değil, bütün Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden biridir.

Fuzûlî'nin sanatı "aşk" ve "güzellik" espirisine dayandığı konusunda hemen bütün kaynaklar aynı görüştedir.

Fuzûlî'nin aşkı konusunda bugüne kadar çok şeyler söylendi ve söylenmeye de devam edilmektedir. Ele aldığımız konuyu daha açık ifâde edebilmek için, bugüne kadar yapılmış ciddi ve geniş araştırmaları bulunan bilim adamlarının görüşlerini sıralayalım:

Fuad Köprülü; "İdealist panteizme dayanan sûtîyâne telakkiler, ilhâmının başlıca kaynağını teşkil eder ve sanatının esas örgüsü bunlara dayanır. Lâhûtî gazellerinde ve şaheseri olan Leylâ ve Mecnûn'un da taçdîs ve terennüm ettiği aşk, hiç bir zaman Lâdinî (Profone) bir mâhiyet arzetmez; kuvvetle iddia olunabilir ki, Fuzûlî, gazellerinde maddî unsurlardan mürekkep bir uzviyetin cismânî ihtiraslarını, ateşli râşeler ile sarsılan bir sinir manzumesinin ete ve kemiğe susamış şehvânî hamlelerini değil, Leylâ'sını kendi gönlünde bulan sâkin, fedâkar ve ilâhî bir aşkı, "Mutlak aşkı", "Eflâtûnî aşkı" terennüm etmiştir¹."

Abdülkadir Karahan; "Aşkı, denebilir ki, hiç bir Türk sanatkarı, Fuzûlî derecesinde geniş, lirik ve patetik olarak duyamamış ve o nisbette başarı ile terennüm edememiştir.

Şâirimiz cinsiyet iç güdüsünün derin bir kompleks halinde hemen bütün ömrü boyunca kuvvetle müessir olduğuna ve fikrî, dinî inançlarının bu cinsiyet heyecanı ile dâima mücadelede bulunduğu eserleri şehâdet etmektedir ve ilave edelim ki, bu cinsî duygu, her zaman beşerî bir hüviyetle

* G.Ü. Fen-Ed. Fak. Öğr. Üyesi.

¹ Fuad Köprülü, "Fuzûlî" İA., C. IV, s. 69.

karşımıza çıkmayacaktır...²” “Fuzûlî, güzelliğe âşıktır. Sevgilisi hayatının sonuna kadar onda hâkim olan tek dilber olmayıp muhtelif zamanlarda karşılaştığı bir çok güzeller olabilir”, “Fuzûlî’ye saf bir mutasavvuf demek de müşküldür. O, tasavvufu gönülden zekasıyla benimsemiş, onunla sevmiş, onunla işlemiştir...³”.

Gibb; “Fuzûlî’nin aşkı meleklerin semâda birbirlerine karşı taşıyacakları derecede temizdir”⁴.

Ali Nihad Tarlan; “Fuzûlî bir âşıktır. Güzelliklere karşı fevkalâde hassastır. Hassasiyeti, daha doğrusu uzviyeti ile derin kültürü bir mücadele halindedir. O daha ziyâde beşerî güzellikler üzerinde durmuş ve oradan hakîkate geçmiştir...”⁵.

Haluk İpekten; “Fuzûlî, herşeyden önce bir aşk şâiridir. Fuzûlî’nin sevgilisi, kendini somut olarak hissettirmez. Dâima soyuttur. Sevgilisi Allah’tır. Fuzûlî’nin hemen bütün şiirlerindeki aşk, O tasavvufî bir âşıktır. Fuzûlî’de tasavvuf bir gâye değil, bir vasıtaadır.”⁶

Abdülbaki Gölpınarlı; “Fuzûlî’nin sanatının en büyük unsuru ve ondaki lirizmin en kuvvetli desteği âşıktır. Onca aşk, bütün dünyayı kaplamış bir keyfiyettir. Meydeki harâret, neydeki sadâ tesiri ondadır. Aşk bir Tanrı takdîridir...”⁷.

Bu bilgileri sıraladıktan sonra ikinci bir açıklayıcı konu, “aşk” kavramıdır:

Arapça aslı “ışk” olup sözlükte “şiddetli ve aşırı sevgi, bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir⁸

Kur’an ve hadislerde aşk kelimesi geçmemiştir. Kur’an’da bunun karşılığı olarak “hub”, “mahabbet” ve “meveddet” kelimeleri ve bunların türevleri geçmiştir. Allah sevgisinden çok, Allah korkusuna ağırlık veren ilk

² Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Ank., 1989, s. 156.

³ Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, a.g.e., 163.

⁴ Gibb, History of Ottoman Poetry, London, 1904, C. III, s. 84.

⁵ Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi, Ank., 1985, C. I, s. 9.

⁶ Doç. Dr. Haluk İpekten, Fuzûlî, Ank., 1973, s. 20.

⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Fuzûlî Divanı, İst., 1961, s. V.

⁸ Süleyman Uludağ, İA (Diyânet vakfi), İst.,

zâhidler aşk'tan pek söz etmemişlerdir. Bu zâhidlerin yanısıra ilk dönem mutasavvurları da, Allah sevgisini ifâde etmek üzere Kur'an ve hadislerde yer alan "hub" ve "mahabbet" kelimelerini kullanmışlar, aşk kelimesinin kullanılmasına karşı çıkmışlardır. Bunların başında Rabia el-Adviye (ö. 185/801), Bayezid-i Bistâmî (ö. 234/848), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) ve Hallac-ı Mansûr (ö. 311/922) gelmektedir.

El-Mekkî, Et-Tirmizî, Es-Serâc, El-Kuşeyrî ve Gazâlî gibi mutasavvuf yazarlar da eserlerinde "aşk" kelimesine genel olarak yer vermemişlerdir.⁹ Bunlardan Kuşeyrî, sûfilerin Allah sevgisini aşk kelimesiyle ifâde etmelerini müsamaha ile karşılamış ve eserinin "mahabbet" bölümünü, "âşıklar söyledikleri sözlerden dolayı kınanamazlar" cümlesiyle bitirmiştir.¹⁰ Gazâlî de, İhyâ-ü Ulûmi'd-dîn'in "Allah sevgisi" konusunu işlediği bölümünde aşk kelimesi pek kullanılmamıştır. Bununla birlikte o aynı eserin "Semâ" konusuyla ilgili bölümünde "Allah'ı seven, O'na âşık olan ve O'na kavuşma arzusu duyan kişi..." diye bahsetmiştir. Gazâlî'ye göre Allah'ı tanıyan O'nu sever. Tanıma (marifet) arttıkça sevgi de gelişir ve güçlenir. İşte bu sevgiye aşk denir. Hallac-ı Mansur da aşkı ilk defa "ızdırap ve elem" olarak kabul etmiş ve ilâhî aşkı pervâne-Mum misaliyle anlatmıştır.¹¹

Tasavvuf tarihinde "aşk" kavramını ilk defa mahabbetten ayırarak ciddî bir şekilde inceleyenin sûfî Ahmed el-Gazâlî (ö. 520/1126)'nin olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. İmamı Gazâlî'de tasavvuf, ilim ve marifet ağırlıklı olduğu halde, kardeşi Ahmed el-Gazâlî, tasavvufda "aşk"ı esas almıştır. Bunların dışında "aşk" konusunda yazılan tasavvufî eserlerin en geniş sayılan Baklî (ö. 606/1209)'nin Abherü'l-Âşıkîn adlı eserinde Hadîs-i kudsî diye rivâyet edilen ve tasavvuf çevresinde büyük ilgi gören, "Ben gizli bir hazîne idim, bilinmeyi istedim ve bu yüzden âlemi yarattım" ifâdesinde geçen bilinmekten maksadın "marifet"; istemekten maksadın da "aşk" olduğunu belirtir.¹²

⁹ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 12.

¹⁰ El-Kuşeyrî, Risâle, İst., 1966, C. II, s. 625.

¹¹ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 12.

¹² Bk. Aclûnî, C. II, s. 132; Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 12.

Bunların dışında “aşk” kelimesinin yerine “mahabbet” kelimesini tercih edenlerden biri de, Fusûsü'l-Hikem ve El-fütûhatü'l-Mekkiye” eserlerinin sahibi İbnül Arabî (ö. 630/1240)'dir.¹³

Edebiyat sahasında şâirler ise, yukarıdaki kullanımlara karşılık daha çok “aşk”ı tercih etmişlerdir.

Klasik Türk Edebiyatı'nda başta mesnevîler olmak üzere¹⁴ aşk konusu bağımsız olarak işlendiği gibi, bu edebiyatın çeşitli eserlerinde lafz ve mânâ sanatlarından yararlanılarak bilhassa telmih, teşbih, mecaz ve istiâre yoluyla kullanılmıştır.

Türk edebiyatında, özellikle Mevlânâ, Yunus Emre, Eşrefoğlu, Niyâzî Mısırî ve Nesîmî gibi mutasavvuf şâirler ilâhî aşkı işleyenlerin başında gelir. Bunların yanında pek çok dîvân şâiri beşerî aşk ile beşerî-ilâhî aşkı işlemişlerdir.

Her bilim dalında güçlükleri yenmenin yolu, o bilimin metodolojisinden geçtiği hepimizce bilinmektedir. Edebiyat bilimi ve benzeri sahalarda çeşitli bilimler arası noktaların bulunması gibi sebeplerle tek bir metodolojiye bağlı kalmanın imkansızlığı da ortadadır.

“Aşk” kavramının tasavvufî ve edebî yönünü özetledikten sonra, Fuzûlî'nin aşk ve güzellik anlayışına “Ben” açısından bakmaya geçmeden önce, varlık ve var-oluş kavramları üzerinde durmaya çalışalım.

İnsan, başkasıyla ilişkisi olan bir varlıktır. Bu, insanın kendi benliğinin farkına varmasının ve bir ontoloji kurmasının temeli kabul eden bazı düşünürler vardır. Bunlardan biri de Gabriel Morcel'dir. Bu felsefecinin hedefi dolaysız bir ilişki içinde Sen'i yakalayabilmektir.¹⁵

Sanat ontolojisi, bir estetik disiplindir. Sanat ontolojisi, sanat eseri dediğimiz var-olanı somut bir varlık olarak ele alıp çözümlenmek ister. Sanat eseri, var-olan bir şeydir, ama herhangi bir çeşitten bir var-olan değildir. Onun kendine özgü bir varlığının olması gibi, genel dışında özel bir ontolojisi olması gerekir.

Aristo, sanatı bir mimesis olarak anlar ve onu böyle temellendirir.

¹³ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 13.

¹⁴ Doç. Dr. İsmail Ünver, Mesnevi, Türk Dili, Ank., 1986, S. 415-417, s. 441.

¹⁵ Doç. Dr. Muammer C. Muşta, Gabriel Marcel'in Varoluşçuluğu, Ank., 1988, s. 29.

Mimesis, bir suje ile bir obje arasındaki ilgidir. Suje, taklit eden, yani sanatçıdır. Taklidin yöneldiği objeye gelince araştırılması gerekli olan problem de budur. O halde, mimetik obje, yani sanat eserinin ne olduğu sorusu ise, ancak sanat eserinin model kategorilerinin tesbit edilmesiyle belirlenir.¹⁶ Edebî sahada pratik olarak buna, eserden müessire ulaşma denir.

Marcel ve Marcel gibi düşünen bazı felsefeciler Extansializm veya Var-oluşu varlığın içten yaşanılarak duyulmaya ve varlığa katılmaya çalışarak varlıktan pay almanın yollarının arandığı bir varlık felsefesidir¹⁷ diye tarif etmişlerdir.

Hayal ile tesellîdir gönül meyl-i visâl etmez

Gönülден taşra bir yâr olduğun âşık hayâl etmez*

“Gönül, hayâliyle teselli bulur, kavuşmayı arzu etmez. Âşık gönülден dışarıda bir sevgili olduğunu hayâl etmez”.

beyti ile buna benzer ifâdelerde maddî ve mânevî âlemin zıtlıkları arasında yaşayan Fuzûlî, realiteyi terkedip kendi sanat dünyasına çekilmeyi tercih etmiştir. Söz konusu beyitten Fuzûlî'nin dış şartlardan çok, kendi iç temâyüllerine uyduğunu anlamaktayız.

Marcel'in ontolojisi de, temel bir duygu üzerine kurulmuştur. İnsanda öz varoluşun içinde ve onun vasıtasıyla kendini kavramaya ulaşır. Bu bakımdan Marcel'in felsefesi insan varoluşunu tasvîr etmek değil, varlığı varlık olarak kavramak veya ortaya koymaktır¹⁸. Fuzûlî de “aşk ve “güzelliği” tasvir etmemiş, onları kendi öz mânâsında kavramaya ve ortaya koymaya çalışmıştır.

Marcel, “Ben” kavramına “Ben varım”la başlamıştır. “Existence” kelimesindeki “Ex” başka bir insana çevrilmektedir. Ben varım demek, bana yabancı bir varlıkla arasında bağ kurmadıkça “ben” ne kendini ne de

¹⁶ Prof. Dr. İsmail Tunalı, Sanat Ontolojisi, İst., 1984, s. III, 51.

¹⁷ Doç. Dr. Muammer C. Muşta, a.g.e., s. 29; Doç. Dr. Kenan Gürsoy, Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler, Ank., 1988, s. 37; Nurettin Topçu, Varoluş Felsefesi, İst., 1967, s. 29.

* Fuzûlî, Leylâ vü Mecnun, (Haz. Doç. Dr. Hüseyin Ayan); İst., 1981, s. 362.

¹⁸ Doç. Dr. Muammer C. Muşta, a.g.e., s. 36.

başkasını bilip kavrarım demektir. Buna göre var-oluş, “birlikte var-oluş” diye nitelendirilmiştir¹⁹.

Bu arada “Ben-Sen” bağı Marcel’e göre felsefenin önemli ögesidir. Felsefenin en can alıcı kavramı “Ben”ler arası varlıktır.²⁰

Bu konuda Marcel’in gayesi dolaysız bir ilişki içinde “Sen”i yakalayabilmektir. Marcel, bunun için “ben-sen” ilişkisini somut, canlı örneklerle ortaya koymaya çalışır. Bu ilişkinin son noktasına ise, “ben”in “Mutlak Sen”le ilişkisi der. Marcel, “Ben-başka-Sen” olarak üç ayrı boyut ortaya koyar. Bununla birlikte Marcel’e göre başkasıyla her ilişkimiz bir sen ilişkisi değildir. Çoğu zaman başkalarıyla ilişkilerimiz O seviyesinde olan münâsebetlerdir. O, özde bir farklılık olmadan, yani başka biriyle değiştirilebilen bir insandır. Bu konuyu kendi verdiği bir örnekle açıklayalım: “Caddede tanımadığım birine yolumu sorduğumda, karşımdaki şahsa benim için bir işaret direği fonksiyonu vererek yönelirim. Bununla birlikte bir bakış, bir ses titremesiyle gerçek bir sujeler arası ayrıntı bu sınır duruma girebilir. gerçekten güç durumdaysam, bana yardım etmekte arzulu bir kardeşe yöneldiğim duygusuna sahip olabilirim. Fakat kıvılcım ayrıldığıımızda söner”²¹.

“Sen” ise ayrı bir varlıktır. O deneyen varlığı “sen” haline getiren, yakınlık, tanıdık olma türünden içten bir bağıdır. Böyle ortaya çıkan “ben-sen” birliğindeyse “ben” ile “sen”i birbirine bağlayan bir “ortaklık” gerçekleşir²². Marcel, “ben-sen” birliğindeki bu türden bir “ortaklığı” sevgide, dostlukta, misafirperverlikte ve silah arkadaşlığında görür.

Marcel, eserlerinde bu konuları geniş olarak işlerken “Sen” ilişkisi içinde, insanın Tanrı’yla olan ilişkisini de belirtmiştir. Bu “sen”ler içinde en derin ve sıcak bir ilişkisinin konusunu da “Mutlak Sen” oluşturur. ALLAH bir O haline gelmeyen bir SEN’dir. İnsan onunla bir sevgi ve dostluk alış verişinde gerçek varlığından söz edilecektir. Bu alış veriş var-oluş için temeldir.²³

¹⁹ Doç. Dr. Muammer C. Muşta, a.g.e., s. 38.

²⁰ Doç. Dr. Muammer C. Muşta, a.g.e., s. 64.

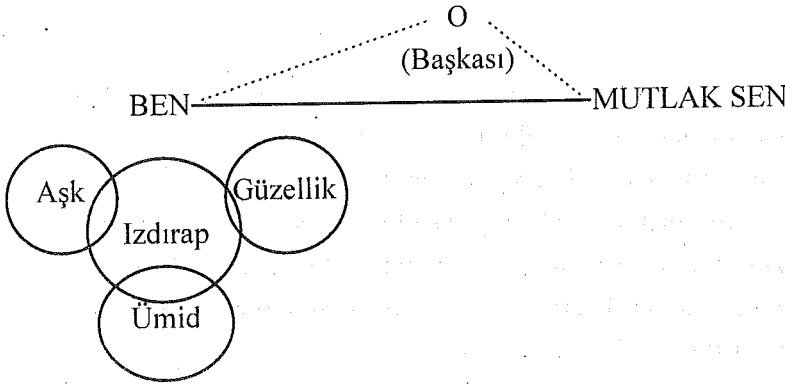
²¹ Doç. Dr. Muammer C. Muşta, a.g.e., s. 94-96.

²² Doç. Dr. Muammer C. Muşta, a.g.e., s. 95.

²³ Doç. Dr. Muammer C. Muşta, a.g.e., s. 110.

Marcel, bu şekilde katılmanın bir tarzı olarak aşk, sadâkat ve ümide özel bir önem vermiştir. Bu kavramlar Marcel'e göre insanı sırra ulaştırın temel aktlerdir. Sevilen varlığın realitesi aşk'ın temelidir. Bu anlamda "aşk" hakiki bir bilgidir. Bu bakımdan aşk sujenin obje karşısında benimsediği olumlu bir tavır olarak gözükür.²⁴

Marcel'in var oluşçuluğunu özetledikten sonra, Fuzûlî'nin ben'i üzerinde durmaya çalışalım. Fuzûlî'nin ben'i konusunu açıklayabilmek ve varoluşçuların görüşüyle birleştirebilmek için, bahsetmek istediklerimizi şu şemada göstermeye çalışalım.

İşk içre gönül deme ki men bî-hodem ancak
Ey gâfil özünden senün ancak haberün var
G.85/5*

“Ey gönül, aşk içinde kendinden geçmiş, varlığını kaybetmiş bir tek ben varım deme. Ey gâfil, bir şey bilmeyen sen ancak kendini bilirsin, başkalarının kendinden geçip geçmediğini ne bilirsin?”

Ger ben ben isem nesin sen ey yâr
Ver sen sen isen neyim men-i zâr

²⁴ Doç. Dr. Muammer C. Muştâ, a.g.e., s. 140-141.

* Numaralı gazeller Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın hazırladığı Fuzûlî Divanı Şerhi adlı eserden alınmıştır.

Çün men oluben senünle memlû
Vahdet revîşinde hoş degül bu

Kim taşrada arayam nişânın
Bir başka mekân bil mekânın**

“Ben ben isem sen nesin ey sevgili! Sen, sen isen şu inleyen ben neyim. Ben, seninle dolu olduğum zaman, “Birlik” yolunda bu hoş görülmez, ki dışarıda senin alâmetin isteyeyim. Mekânı bir başka yer bileyim”.

gibi beyitler ve bunlara benzer bazı şiirlerde “Ben-Sen” ikilemi söz konusudur. Bu ikilemde adeta onlardan ayrılmaz bir kavram da “aşk”tır.

Kişinin “Ben-Sen” ikileminde en önemli unsur varoluşçulara göre aşk’tır. Fuzûlî’nin sanatı da “aşk” ve “güzellik” esasına dayanmaktadır.

Fuzûlî, kendi poetikasını kuran bir şâirdir. Buna örnek Farsça ve Türkçe divanlarının önsözleridir. Farsça divanının mukaddimesinde şiire başlamasıyla ilgili şu sözleri önemlidir:

“Bu âşüfte ve hayrân, bîçâre ve fakir Fuzûlî, kendi ahvâlinde biraz bahsetmek arzusundadır: Henüz çocuktum. Dünyada olup bitenlere ibret gözüyle bakıyordum. Marifetler dilberini kendime sevgili edinmişim. Bu sevgili ile sevişirken bazı yaradılışında gizli olan harareti ihtiras ve aşk istidâdının karşısına şiir sevgisi kapıları açardı. Fakat ilim ve irfan kazanmaya karşı duyduğum alâka ve gayret beni bundan menederdi; şiir hakikaten güzeldir. Lâkin insanı ilim kazanmaktan alıkorsa o zaman iş değişir... Bil ki şiir söyleyebilmek de kendi başına ayrı bir ilimdir. Ve kemal nevelerinden çok itibarda olan bir şubedir²⁵.

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılabilir ki üzere, Fuzûlî iyi bir âlim olmayı istediği kadar, iyi bir şâir olmayı da arzulamıştır. Bu iki sahada da başarılı olduğunun şâhidi de mevcut eserleridir.

Daha yazımızın başında belirttiğimiz gibi, Fuzûlî’nin sanatı “aşk”

** Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, (Haz. Doç. Dr. Hüseyin Ayan), İst., 1981, s. 358-359.

²⁵ Prof. DR. Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî’nin Farsça Divanı, İst., 1950, s. 3.

ve “güzellik” esasına dayanmaktadır. Bu unsurlar benliğinin de temelidir.

Ey Fuzûlî çıksa cân çıkmam tarîk-i ışkdan
Reh-güzâr-ı ehl-i ışk içre kılun medfen mana

G. 10/7

Ey Fuzûlî, canım çıksa dahi ben aşk yolundan çıkmam. Beni âşikların yolu üzerine gömünüz”.

İşk sevdâsına sarf eyler Fuzûlî ömrünü
Bilmezem bu hâb-ı gafletden kaçan bîdâr olur

G. 82/5

“Fuzûlî ömrünü aşk sevdasına sarfeyliyor. Bilmem bu gaflet uykusundan ne zaman uyanır”

gibi beyitlerde de şâir, bizzat kendisinin aşk duygusuna bağlılığını ifade etmiştir.

Fuzûlî'nin “aşk” anlayışını dar mânâda iki zıt cinsin veya dostun birbirine olan sevgisi bazında almamak gerekir. Tabii ki, Fuzûlî de bir insandır. O'nun da sevgisi, O'nun da nefsi vardır. Elbette Fuzûlî, sevgilisi veya sevgililerine beşerî mânâda aşk şiirleri de yazmış olabilir.

Ey Fuzûlî âlemün gördüm kamu ni'metlerin
Hiç ni'met görmedüm dîdâr-ı dilber tek lezîz

G. 65/7

“Ey Fuzûlî, âlemin bütün nimetlerini gördüm. Sevgilimin dîdârı gibi lezzetli hiç bir nimet görmedim” beyti ile

Ey harîr içre tenün mutlak bilür içre gülâb
Gögsün âb-ı rûşen ol âb üzre düğmendür habâb*

beytiyle başlayan muhammesi “beşerî aşka” birer örnektir. Bunlara veya bunlara benzer beyitlere bakarak “şâirimiz cinsiyet içgüdüsünün derin bir

* Fuzûlî Divanı (Haz. Kenan Akyüz ve diğerleri), Ank., 1990, s. 290.

kompleks halinde hemen bütün ömrü boyunca kuvvetle müessir olduğuna ve fikrî, dinî inançlarının bu cinsiyet heyecanıyla daima mücadelede bulunduğu eserleri şehâdet etmektedir” diyen hocam Prof. Dr. Abdülkadir Karahan’a katılmak mümkün değildir. Kendisi de bu sözlerin hemen devamında “cinsi duygu, her zaman beşerî hüviyetle karşımıza çıkmayacaktır”²⁶ demiştir. Fuad Köprülü ise bu konuda şöyle demiştir: “Fuzûlî, gazellerinde maddî unsurlardan mürekkep bir uzviyetin cismânî ihtirasları, ateşli râşeleri ile sarsılan bir sinir manzumesinin ete, kemiğe susamış şehvânî hamlelerini değil...”²⁷ Bunun daha açık izahını Eliot’da görmekteyiz. Eliot, insanın kendisini gerçekleştirmesinde, insanî aşkı bir merhale olarak görmüştür. Var olmak, insanın dışında olan başka varlıkları da tanınması, sevmesi, yani ahlak seviyesinde var olması demektir²⁸” diye belirtmektedir. Kanaatimizce Fuzûlî’nin fikrî, dinî inançlarının bu cinsiyet heyecanıyla mücadele halinde olması “aşk”ın özünün arayışı içinde olmasıdır. Yoksa basit mânâda bir cinsiyet içgüdüğü değildir. Özü arayışta yakinen tanıma ve bilme vardır. Hikmet de yakinen tanıma değil midir?

Hûb sûretlerden ey nâsîh meni men’ etme kim
Pertev-i envâr-ı horşîd-i hakîkatdür mecâz

G.111/6.

“Ey bana öğüt veren, beni güzel yüzlüleri sevmekten alı koyma. Zira o mâddî, mecâzâ güzeller hakikat güneşinin, yani hakiki güzelin nurlarının ışıklarıdır”.

beyti, sûfîlerin meşhur “Mecaz, hakikatin köprüsüdür” sözünü hatırlatmaktadır.

Göz yoludur ki gönül mülküne hûblar girer andan
Dutma ey eşk anı billâh ki aceb râh-güzerdür

G.83/2

²⁶ Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, a.g.e., s. 156.

²⁷ Fuad Köprülü, a.g.e., s. 692.

²⁸ Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, T.S. Eliot’un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması, Ank., 1981, s. 44.

Güzellerin gönül mülküne girmesi için göz bir yoldur. Ey gözyaşı sel olup onu tutma ki o hayrete şâyân bir geçiş yoludur”.

beytinde de göz güzelleri görür ve onların gönül mülküne girer, yani sevilirler. Maddeden mânâyâ geçiştir. Bunlara benzer beyitler ve gazeller Fuzûlî'nin aşkında “beşerî aşk” ile başlayıp “ilâhî aşk”a yönelmiş bir çizginin örnekleri sayılır.

Ey Fuzûlî yâra dönderdüm yüzüm ağyârdan
Hasmı çok gördüm sığındum sıdk ile Allâh'uma

G.248/7

“Ey Fuzûlî, başkasından, yani mâsivâdan yüz çevirip yüzümü yâre döndürdüm. Ağyârı (insanı Hakk'a erişmekten alıkoyan şeyler) çok gördüm. Gönül doğruluğuyla Allah'a sığındım”.

Bildüm tarîk-i ışk hatarnârkdür velî
Men dönmezem bu yoldan ölüm olsa gâyeti

G.288/4

Hakiki, İlâhî aşk yolu tehlikelidir. Bunu biliyorum, fakat sonu ölüm dahi olsa bu yoldan dönmem”.

Kes Fuzûlî tama'un gayrı temennâlardan
Handa olsan taleb-i devlet-i dîdâr eyle

G.247/7

“Ey Fuzûlî, Hak'tan gayrı arzu ve emellerden vaz geç. Nerede olursan ol Hakk'ın dîdârına kavuşmayı iste”.

Hâlî etmişdür benimenden mahabbet dostlar
Ayb kılman görsenüz âlemde bî-pervâ meni

G.255/5

“Dostlarım, sevgi beni benden boşaltmıştır. Artık ben, ben değilim. Beni âlemde her türlü kayıttan sıyrılmış görürseniz ayıplamayın”.

gibi sözlerden Fuzûlî’de İlâhî aşkın da dile getirildiği anlaşılmaktadır. İlâhî aşkı dile getiren bir kaç örnek daha sunalım:

Kad enâre’l-işku li’l-uşşâkı minhâce’l-hüdâ
Sâlik-i râh-ı hakîkat ışka eyler iktidâ

G.1/1

“Aşk, âşıklara hidâyet yolunu aydınlatınca, hakikat yolunun yolcusu aşka uyar” beytiyle başlayıp

Eylemez halvet-serây-ı sırr-ı vahdet mahremi
Âşıkı ma’şûkdan ma’şûkı âşıkdan cüdâ

G.1/4

“Vahdet sırrı insanın içinde olduğu için orada insan yalnızdır. Vahdet sırrının gizli evine girebilen insan, seveni sevilenden, sevileni sevenden ayıramaz”.

beytiyle devam eden gazel “ilâhî aşk” duygusuna bir örnektir.

Zihî zâtun nihân u ol nihândan mâ-sivâ peydâ
Bihâr-ı sun’una emvâc peydâ ka’r-ı nâ-peydâ

G.4/1

“Yâ Rabbi, sen ne büyüksün ki zatın, yani kendin gizli olduğun halde o gizliden bütün varlık âlemi meydana çıkıyor. Yapıcılığın ve vücûda getirdiğin denizler gibidir. Ki dalgaları meydanda, fakat dibi görünmüyor”

beytiyle başlayan gazel de bir başka örnektir. Bu misalleri çoğaltmak mümkünse de sözü uzatmak istemiyoruz.

Fuzûlî’nin şiirleri de, aşkı da bununla kalmıyor. O, yaşayışında ilim yolu olan akıl ile şiir yolu olan gönlü daima karşı karşıya getirmiştir.

Fuzûlî, “aşk-akıl” ikilemi arasında kalmış bir şair de değildir. Şiiri önce ilimle birleştirmiştir. Şâir, Türkçe divanı’nın mukaddimesinde “İlimsiz şiir, temeli olmayan bir duvar gibi olur, temelsiz duvar da gayet değersiz

olur”²⁹ demiştir. Fuzûlî'nin gerek sanat, gerekse ilim cephesini dile getiren önemli bir şiiri daha vardır:

İlim kesb ile pâye-i rif'at
Ârzû-yı muhâl imiş ancak
İşk imiş her ne var âlemde
İlim bir kîl u kâl imiş ancak*

Fuzûlî'nin bu kıt'asında “aşk” ile “ilim” söz konusu edilmektedir. Bu şiirde bu iki mefhumu açıklayan, ifâdede onlara ışık tutan iki söz yer alır: “Pâye-i rif'at”, ve “Kîl u kâl”. “Pâye-i rif'at” parçada hem hikmet hem de üstünlük; “kîl u kâl” ise boş söz mânâsının yanında “imiş” ifâdesini de gözönüne aldığımızda sonradan farkına varma, idrâk etme ve öğrenme olduğunu anlamaktayız.

Fuzûlî, sanatını kurarken ilmi esas almış, daha sonra da aşka yönelmiştir. Bu var-oluş gittikçe derinden ve daha içten yaşanan bir varoluştur. Varlığa açılma söz konusudur. İman, zihin ile ruhun akti değil midir? Aşk ve ilim ikilemi Rind ü Zâhid'de de görmek mümkündür. Gönlü rind'de, fikri de zâhid'de dile getirilmiş, sonunda düşünce duyguda erimiştir³⁰.

“Aşk” ile “akıl” kavramları, diğer divan şairlerinde ve mutasavvuf şâirlerde de görülür. Bunu bir gelenek unsuru saymak da mümkündür.

Akl yâr olsaydı terk-i işk-ı yâr etmez midüm
İhtiyâr olsaydı râhat ihtiyâr etmez midüm

G.187/1

“Akıl bana yâr olsaydı, yarin aşkını terketmez miydüm. İhtivârın, irâdem elimde olsaydı, hiç rahat etmeye karar vermez miydüm.”

²⁹ Doç. Dr. Tahir Üzgör, Türkçe Divan Dibaceleri, Ank., 1990, s. 277.

* Fuzûlî Divanı, (Haz. Kenan Akyüz ve diğerleri), Ank., 1990, s. 306.

³⁰ A. Edib Kürkcüoğlu, Rind ü zâhid, Ank., 1958, s. 3.

Ey Fuzûlî zâhid er da'vâ-yı akl eyler ne sûd
Nefy-i zevk-i işkdur cehline ayn-ı i'tirâf

G.145/7

“Zâhid akıllı olduğunu iddia ediyor. Ama ne fayda aşk zevkini inkâr etmesi tamamen câhilliğini itiraf etmesidir”.

gibi örnek beyitlerden sadece bir kaçıdır. Buna benzer beyitlerin ifâdelerine benzer Fuzûlî'den önceki veya çağdaşı şairlerde de görülebilir. ama Fuzûlî'yi Fuzûlî yapan ise, Tanpınar'ın dediği gibi, hayatı ve aşkı çok ciddi bir zâviyeden gösteren bir şâir olmasıdır³¹.

“Aşk” kavramının yanında “Ben”in diğer unsurları da “güzellik”, “vefâ”dır. Fuzûlî, güzelliğe meftundur.

Erbâb-ı kemâle ol ayândur
Kim hüsn ile aşk tev'emândur
Hüsn âyîne-i cihân-nümâdur
Keyfiyyet-i aşk ana cilâdur*

“Olgun kişilere açıktır ki aşk ile güzellik ikizdirler. Güzellik cihânı gösteren ayna, aşkın niceliği ona ciladır”.

Hüsn olmasa aşk zâhir olmaz
Aşk olmasa hüsn bâhir olmaz**

“Güzellik olmasa aşk ortaya çıkmız. Aşk olmasa güzellik görünmez”.

Temâşâ-yı cemâlünden nazar ehlini men'etme
Ne sûd ol hûb yüzden kim ana kılmaz nazar âşık

G. 147/3

“Bakmasını bilen, güzelliği idrâk ederek bakan insanları, güzelliğini seyretmekten alı koyma. Âşığın bakmadığı güzel neye

³¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, İst., 1969, s. 143.

* Fuzûlî, Leylâ vü Mecnun (Haz. Doç. Dr. Hüseyin Ayan), İst., 1981, s. 291.

** a.g.e., s. 294.

yarar?”

beyitlerde görüldüğü gibi, “aşk” ile “güzellik”in ikiz olduğu ve birbirini tamamlayan iki unsur olarak telakki edilmektedir. Ayrıca,

Hüsnün oldukça füzûn ışk ehli artuk zâr olur
Hüsn her mikdâr olursa ışk ol mikdâr olur

G.82/1

“Güzelliğin arttıkça âşıklar o kadar fazla ağlar ve inler. Güzellik ne mertebede olursa aşk da o mertebede olur”

denmektedir. Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi, Fuzûlî güzelliğe karşı fevkalâde hassas bir rûha sahiptir.

Fuzûlî’nin ben’i oluşturan üçüncü unsur da vefâdır. Bu konuya Fuzûlî’nin şiirlerinde kendi için vefâ, başkaları içinse vefâsızlık olarak önem verilmiştir:

İşk devrânı mana tapşurdı Mecnûn nevbetin
Hâlî olmaz nakş-ı erbâb-ı vefâdan bu bisât

G.136/4

“Âşık devrânında Mecnun’dan sonra nöbet bana geldi, aşk dünyası, nöbeti bana verdi. Zira bu dünya yaygısı üzerinde daima vefâ sahiplerinin resmi veya izi vardır”.

Vefâ her miksedem kim istedim andan cefâ gördüm
Kimi kim bî-vefâ dünyâda gördüm bî-vefâ gördüm *

“Kimden vefâ istedimse ondan cefâ, vefâsız dünyada kimi görmüşsem vefâsız gördüm”.

Yâ Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni
Bir dem belâ-yı aşkdan etme cüdâ beni **

* Fuzûlî, Leylâ vü Mecnun, (Haz. Doç. Dr. Hüseyin Ayan), İst., 1981, s. 203.

** a.g.e., s. 157.

“Yâ Rab! Aşk belâsıyla beni tanıdık eyle. Bir an beni aşk belasından ayırma”.

beytinde belirtildiği üzere, “ızdırap” konusu ise şâirin peşinen kabullendiği bir duygudur. Beşerî sevgiden İlâhî sevgiye uzanan çizgide vuslatın yerini Fuzûlî’de ızdırap almıştır. Varoluşçuların hareket noktası varlığın içten yaşanılarak duyulmaya ve varlıktan pay almanın yollarının arandığı bir varlık felsefesi olduğunu daha önce de belirtmiştik. Fuzûlî’nin sanat ontolojisinde ızdırap içten yaşanarak şiirde lirizm, sevgide ise aşk yakalanmıştır.

Mevlâna’nın meşhur “aşk bir dâvadır, ızdırap onun şâhididir” sözünden de anlaşılabilirliği gibi, aşkın yanında onu içten duyuran ve insanı, insan-ı kâmil noktasına ulaştıran bir unsurdur. Fuzûlî, Farsça divanı’nın önsözünde; “Gönlünde bir derdi bulunmayan, ciğeri yaralı olmayan insanın şiirinde tat var zannetme. Zevk ve safâ, huzur ve rahat şiire zevk vermez. Asıl ızdırabın doğurduğu şiir müessir olur”³² demiştir.

Vücûdum ney kimi surah surah olsa âh etmen
Mahabbetden dem urdum incimek olmaz cefâlardan
G.205/8

“Vücûdum ney gibi delik delik olsa yine âh etmem. Bir kere sevgi davasında bulundum. Cefâlardan incinmek olmaz”.

Yukarıdaki şemada da belirttiğimiz gibi, Fuzûlî’nin ben’ini oluşturan “aşk”, “güzellik” ve “vefâ” üçgeninin ortak noktası ızdıraptır. İzdırıp, Fuzûlî’nin kendini bulması, kemâle erişmesi ve iyi bir şiir yazmasıdır:

Ehl-i irfândur cihân keyfiyyetin tahkîk eden
Kim neşâtından bulur yüz gam gamından yüz neşât
G.136/3

“Cihânın ne olduğunun hakikatine eren kimse irfân sahibidir.

³² Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî’nin Farsça Divanı, İst., 1950, s. 5.

Böyle bir insan cihanın sevincinden yüzlerce gam, gamından da yüzlerce sevinç bulur”.

Ey Fuzûlî kılmazam terk-i tarîk-ı ışk kim
Bu fazîlet dâhil-i ehl-i kemâl eyler meni

G.268/7

“Ey Fuzûlî! Aşk yolunu terketmem. Zira bu fazîlet beni kemal sahipleri arasına dahil eder”.

Buraya kadar Fuzûlî'nin kendi üzerindeki bilinci, yani “ben”i oluşturan unsurları ayrı ayrı belirtmiş bulunuyoruz. Şâirin ben’ini ve sanatını oluşturan en önemli unsur, yukarıda da belirttiğimiz üzere, bir kısım varoluşçuların da çok önem verdiği aşk’tır.

Fuzûlî, benliğinin unsurları olan “aşk”, “güzellik”, “vefâ” ve bunların üçünü kapsayan “ızdırap” ile kendi kişiliğini ve sanatını yoğurmuştur. Âlimliğine ilim yoluyla, şâirliğine aşk yoluyla ulaşmıştır. Aşk, aynı zamanda insanı bütünüyle kavramadır. Bir şeyi sevme, ona âşık olma onu yakinen tanıma ile başlar. İnsanın kendisini bilmesi, kendisinin dışındaki O ve Sen’leri tanınması ve sevmesi demektir. Sen’lerin ötesinde de “Mutlak Sen”, yani Allah söz konusudur. Buna göre, Fuzûlî'nin aşkı beşerilikten başlayıp ilâhiliğe yükselmiş bir çizgidir.

Fuzûlî'nin sanatı’nda “aşk” kavramının temel teşkil etmesinin bir başka sebebi de;

Menden Fuzûlî isteme eş’âr-ı medh ü zem

Men âşıkam hemîşe sözüm âşıkânedür

G.75/8

“Ey Fuzûlî! Benden övme ve yerme şiirleri isteme. Ben âşığım, dâima sözüm de âşıkânedir”.

beytinde belirtildiği üzere, şâirin gazel nazım şeklini tercih etmesidir. Gazel nazım şeklinin asıl espirisi de “aşk” duygusuna sıkça yer verilmesidir. Divan edebiyatı estetiği içerisinde gazelin önemli bir yeri olduğu da

unutulmamalıdır. Fuzûlî’de de gazel önemli bir yer tutar. Şâir, aşk duygusunu bu bakımdan da ön planda tutmuş olabilir. Yukarıdaki beyitte “hemîşe sözüm âşıkânedür” ifâdesiyle “aşk” kavramının şiirde, aynı zamanda “lirizm”in karşılığı olarak kullanılmıştır.

Aşk konusunun Fuzûlî’deki bir başka önemi de Leylâ vü Mecnûn adlı mesneviyi yazmış olmasıdır. Bu eserde beşerî aşk ile ilâhî aşk çizgisi ontolojik açıdan sistemli bir şekilde başarıyla işlenmiştir.

Sonuç olarak Fuzûlî, Klasik Türk Edebiyatı’nın estetiği içerisinde aşk anlayışında, diğer divan şairlerinden pek farklı değildir. Farkı verdiği önem ve içten duymadır. “Bir ben vardır, bende benden içerü” diyen Yunus sonunda;

“Bana seni gerek seni”

dediyse, Fuzûlî de “Aşk, ızdırap, güzellik ve vefâ” gibi unsurlarla kendi “ben”ini bulup sonra da,

Kılma feyz-i ni’met-i vaslun Fuzûlî’den dirîğ
Yokdur özge maksadı senden seni eyler taleb

G.31/7

“Visâlinin nimetinin feyzini Fuzûlî’den esirgeme. Başka hiçbir isteği yoktur. Senden yalnız seni ister”.

demmiştir.